№ 3 Յունվարի 13 (25) 1881 Յունվարի 13 (25) № 3

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվան 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկ:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Բաժանորդագրվողները դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յօդուածները ընդունվում են ամեն լեզւով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թւին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձեւով և նոյն պրոգրամմայով ԱՄԷՆ ՕՐ (բացի տօն և տօնից յետ. օրերից):

ՊՐՈԳՐԱՄԱ. I. Տեղական կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆէլիետոն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն: Արշակ Յարութիւնեան Տէր-Ղուկասով: Նամակ Մօսկվայից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Ֆրանսիա: Բօերների ապստամբութիւնը:—Մըշակի» հեռագիրներ: — Յայտարարութիւններ:— Բանասիրական: Գաւառական մամուլ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՇԱԿ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՏԷՐ-ՂՈՒԿԱՍՈՎ

—

Յունվարի 8-ին վախճանվեցաւ Թիֆլիսում հայազգի գեներալ Արշակ Յարութիւնեան Տէր-Ղուկասով:

Տէր-Ղուկասով ծնվեցաւ 1819 թւին, ուրեմն այժմ 62 տարեկան էր: Նրա հայրը հայ աւագ քահանայ էր: Նա իր ուսումը ստացաւ զինուորական ինժէնէրական դպրոցում: Արդէն 1841 թւին նա ծառայում էր կովկասում, զինուորական ծառայութեան մէջ: Կարճ ժամանակ ծառայութենից արձակուրդ առնելով Տէր-Ղուկասով կրկին մտնում է զինուորական ծառայութիւն և 1855 թւին լեռնաբնակների դէմ պատերազմի մէջ իր արած քաջութիւնների համար փոխ-գնդապետի աստիճան է ստանում: Արեւելեան կովկասի նուաճման ժամանակ Տէր-Ղուկասով արդէն գնդապետ էր և Ապշերօնեան գնդի գլխաւոր: Գունիբ բերդը առնելու ժամանակ, 1859 թւին, գնդապետ Տէր-Ղուկասովին շնորհվեցաւ սուրբ Գէորգի պատւանշանը չորրորդ աստիճանի: Արդէ 1865 թւին հանգուցեալը գեներալ-մայօր էր և նշանակված էր դիվիզիայի գլխաւոր:

Վերջին ռուս-թիւրքաց պատերազմի սկսվելուն պէս Տէր-Ղուկասով ստացաւ գեներալ-լէյտենանտի աստիճանը և Երևանեան զօրաբաժնի վրա գլխաւորութիւնը յանձն առնելով հռչակվեցաւ որպէս փորձառու և մինչև անգամ հանճարեղ զօրապետ, մանաւանդ Դրամ-Դաղի և Դայարի ճակատամարտերի ժամանակ: Իզմայիլ-փաշայի զօրքերով պաշարված Հին-Բայազէտի առումը և 2500 ալաշկերտցի հայ ընտանիքների ազատելը,—երկու նշանաւոր գործեր էին, որոնց պատճառով հանգուցեալը ոչ թէ միայն մեր անդրկովկասեան ազգաբնակութեան մէջ, բայց և ամբողջ Ռուսաստանում ստացաւ մեծ հռչակ-նակութիւն:

Եւրոպական զինուորական գիտութիւնը պատերազմական պատմութեան մէջ հազւագիւտ երեւոյթ էր համարում Տէր-Ղուկասովի համարձակ շարժումը իր սոված զօրաբաժնով, 600 վիրաւորված և հիւանդ սօլդատներով և 20,000 հայ գաղթականներով, երբ նա ստիպվեցաւ յետ քաշվել Զիվինի ճակատամարտից յետոյ: Զօրքը չունէր հաց, ուտում էր միս առանց աղի, ինքն Տէր-Ղուկասով երկար ժամանակ չը կարողացաւ մի տաք կերակուր ուտել, մի բաժակ թէյ խմել: Եւ մի և նոյն ժամանակ նրա զօրաբաժնի մի մասը փակված էր Հին-Բայազէտի բերդի մէջ առանց փամփուշտների, կրելով ամեն տեսակ զրկանքներ, հացի, ջրի բացակայութիւն: Տէր-Ղուկասով հասցրեց Երևանեան նահանգը հայ գաղթականներին և հիւանդ ու վիրաւորված զինուորներին, իսկ ինքն կազդուրելով իրան և իր զօրքը կրկին արշաւեց դէպի Հին-Բայազէտը և ազատեց բերդի մէջ փակված զինուորներին, ջարդելով Իսմայիլ-փաշայի քիւրդ անթիւ զօրքերը:

Հանգուցեալը, որպէս մարդ, շատ սիրված էր ամենքից, մանաւանդ իր ընկերներից և ստորադրեալներից:

Նա առատաձեռն էր, նա պահանջ էր զգում բարերարութիւններ անել. դրանով կարելի է բացատրել, որ նրա մահից յետոյ „Լօնդօն" հիւրանոցի այն սենեակում, որտեղ նա կենում էր, գտան ընդամենը 30 րուբլ փող:

Այդ գումարը, ինչպէս երեւում է, հանգուցեալի ամբողջ կարողութիւնն էր նրա մահվան օրը:

Պատերազմից յետոյ գեներալ Տէր-Ղուկասով ստացաւ սուրբ Գէորգի պատւանշանը 3-որդ աստիճանի և մի քանի ժամանակ վարում էր, գեներալ Լազարեվի մահից յետոյ, զօրքերի հրամանատարի պաշտօնը Տէկկի մէջ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

—

Ներողութիւն եմ խնդրում ձեզանից, ընթերցող, որ ձեզ զբաղեցրի կ. Ս-ի մանկավարժական յօդուածների սկզբի անհագին հատուածը կարդալով, բայց դա հարկաւոր էր, որ դուք գաղափար կազմէիք պ. Կ. Ս.-ի այն անհագին յօդուածների վրա, որոնցով լեցրել է «Պսակի» էջերը և որոնք կառուցած են այդ հիմքի վրա: Բայց մի հակասութիւն զարմացրեց ինձ կ. Ս.-ի յօդուածների մէջ. նա կարծելով, որ մեր հայրերը կարող են աւանդել իրանց որդկերանց ամեն տեսակ գիտութիւններ, խորհուրդ է տալիս հայրերին պարապել այդ բանով.... Այն «վայելչական» կեանքով ապրելու համար, որով ապրում էին մեր նախնիքը, և որին կ. Ս. ցանկանում է դիմել, ո՛չ ուսումն է հարկաւոր, ո՛չ գիտութիւն, աւելի հեշտ՝ ո՛չ որ և իցէ մարդկային յարաբերութիւններ իրար հետ... Մենք պէտք է աշխատենք (այդ կարելի է կ. Ս.-ի կարծիքով) «ամենավայելչական» կեանքով ապրելու համար մօտենալ ամենաբարբարոս ցեղերին... չէ՞. պ. Կ. Ս. չէ՞ որ մենք աւելի կը մօտենանք մեր «վայելչական» կեանքին»....

Դժբաղդաբար («Պսակի» և կ. Ս.-ի համար) մարդկութիւնը գնում է դէպի առաջ և մենք ոչ մի կերպ չենք կարող վերադառնալ այն երջանիկ ժամանակին, երբ մեր նախնիքը Ադամի զգեստով անտառներում «վայելչական կեանք» էին վարում և զանազան պտուղներով կերակրըվում...

Էհ, աւելի խօսել մի այս տեսակ հրապարակախօսի տգիտութեամբ լի յօդուածների վրա մենք ժամանակի կորուստ ենք համարում...

* * *

Անկասկած կ. Ս.-ի առաջին յօդուածները (№№ 4, 5, 6, 8) չէր կարդացել պ. Ս. Գաղեանցը, ինչպէս նա խոստովանվում է «Մի փիլիսոփայական տրակտատի առիթով» յօդուածում (Մշ. № 143), որի մէջ պ. Գաղեանցը քննում է կ. Ս.-ի վերջին յօդուածը «Յառաջադիմութեան մասին հայրերի հրահանգը»: Եթէ կարդացած լինէր պ. Գաղեանցը կ. Ս-ի վերև յիշած յօդուածները, որոնց շարունակութիւնն է կ. Ս-ի վերջին յօդուածը, մենք համոզուած ենք, որ պ. Գաղեանցը աւելորդ կը համարէր մի այդպիսի գրողին առանձին յօդուած նուիրել: Բայց գտնվեցան մարդիկ նոյն իսկ «Պսակի» աշխատակիցների թւում, որոնք էլ ամենակեղտոտ յիշոցներ չը թողեցին, որ պ. Գաղեանի գլխին չը թափէին (Թ. Զ. № 30, սա էջմիածնի վերև յիշած երեսլի պաշտպանողն է): Այս պարոնը, հաւատացնելով «Պսակի» ընթերցողներին, որ Գաղեանցը իր յօդուածների մէջ առաջ չէ բերում «ո՛չ մի պատճառ իր ասածների, ո՛չ մի փաստ իր խօսածների, ո՛չ մի հաստատութիւն իր մէջ բերածների, այլ խօսքեր ու խօսքեր» է գործածում, սկսում է իր տղայական ծաղրութիւնները և ապա ցինիկական յիշոցներ...

Աւելորդ եմ համարում այստեղ կրկնել պ. Գաղեանցի «Մշակի» № 143 յօդուածը կամ նրա «Դրականական նկատողութիւններ» (Մշ. 170): Ցանկացողները կարող են նորից կարդալ և համոզվել, որ այդ յօդուածներում ամեն մի նախադասութիւն հիմնված է պատճառների, փաստերի հաստատութիւնների և լօգիկայի վրա:

Չէր կարող չը նկատել պ. Գաղեանցը մի այնպիսի հրաշագործ—մանկավարժ—ռէֆորմատորին, արգիլին կ. Ս—է, որ եթէ դա մի այնպիսի հնարք է գտել մեր հայրերի համար, որ մեր հայրերը կը կարողանան աւանդել իրանց որդկերանց ամեն տեսակ գիտութիւններ, ի միջի այլոց և իրաւաբանական (տես «Պսակի» № 15), էլ ինչին է սպասում հէր օրհնածը. թող այդ հնարքը սովրացնի իր (Գաղեանցի) հօրը, որը Երևանումն է ապրում, որ իրան էլ աւանդի և այդպիսով ի զուր ժամանակ չը կորցնի Մօսկվայի համալսարանում իրաւաբանութիւն սովորելու վրա...

Միայն երեխան կարող է այսպիսի դատողութիւնը իր տղայական ծաղրութիւնների նիւթը չինել և միայն զանազան «նալչաքար»-ներ կարող են կրկնել (№ 31) այդ ծաղրութիւնները և «Պսակն» էլ իբրև կրքերի մի օրգան տպել:

Մի՞թէ կար մի ուրիշ միջոց զսպելու այդ տեսակ յիշոց տուողներին, քան այն, որին ստիպված էր դիմել պ. Գաղեանցը.... Միայն փայտը կարող է ազդել նրանց վրա, որոնց վրա չէ կարողանում ազդել խօսքը: «Յիշոցների անպատիժ գործածելը մամուլի մէջ» «մամուլի ազատութիւն» չէ...

* * *

Մնում է յիշել էլի մի քանի յօդուածների մասին, օր. «Մեր դպրոցները» վերնագրով: Այդ յօդուածները պատկանում են պ. Յ. Վ. Մ—ի գրչին: Եթէ զանազան գրպարտութիւններ մի օրիորդ վարժուհու վրա (№ 10), եթէ զանազան հետազօտութիւններ թէ խօջեցները ինչու են կրում իրանց «էշ—ներկող» կամ «խաչագող» տիտղոսները (№ 11) և այլն և այլն կարող են «Մեր դպրոցները» վերնագիր կրել,—մենք ոչինչ առելիք չունենք:

Ինչ կը վերաբերի պ. Յովհաննէս—Հէթումի պրօէկտին, որ մեր բոլոր եկեղեցական դպրոցները (Թիֆլիսը կարող է բացառութիւն կազմել № 15) դարձնենք միայն արհեստագործական, կարող ենք նկատել, որ դա չափազանց միակողմանի հայեացք է...

* * *

Չէին կարող «Պսակի» մէջ ինձ ամսուայ ընթացքում չը պատահել մի երկու հետաքրքիր յօդուածներ, ինչպէս պ. Լեոն Տիգրանեանի «բժշկական խորհուրդները» (№ 22), մի-երկու թղթակցութիւն, օր. Դուբնից գրած նոյն իսկ Յովհաննէս-Հէթումի յօդուածները (№№ 3,28) Գեառ-Գեառից (գիւղ Մեծ-Ղարաքլիսի մօտ), գրած գեղեցիկ թղթակցութիւնը (№ 11), վերջապէս, Դիլիժանից գրած Սրբուհի Խուդաբաշեանի նամակը (№ 13). իսկ մնացածը... Մնացածը՝ յիշոցներ, կիրք, անձնաւորութիւններ, իր սնպհական հաչիւններ...

* * *

«փառքեր փառքեր...» կը գոռաք ի հարկէ, պ. Պապաջանեանց: Համեցէք.

Բաց արէք լրագրիդ № 4-ի վերջին երեսը և կարդացէք ձեր «Кавказъ» լրագրի պատասխանը:

«...անհրաժեշտ եմ համարում ասել, որ նրա (Կովկաս) լրագրի քնքշութիւնը և փափկութիւնը շատ յարմար կերպիւ լցուցանում են մեր...»

Փու. չենք ուզում ամբողջապէս արտագրել ձեր այդ անվայել կինտոյական խօսքերը... Կատարեալ ցինիզմ չէ՞ դա, ապա ինչ է...

Ամաչեցէք, պարոն. մի ամսից յետոյ բարձրագոյն ուսումնարանի կաթեդրայից լեկցիաներ պէտք է կարդաք...

Բաց արէք, պարոն, լրագրիդ № 5. կարդացէք Երկրագործի ֆելիետոնի հետեւեալ խօսքերը.

«...հայր Սուրէնեանցի (տեղիս առաջնորդ) խ ա ր ջ ի ղ ը պակասել է, հացի թանգութիւն է, նրա աջ-համբոյրը ո՛ր գիժը կը տայ. մասնեց եկեղեցի չինել, դա մի լաւ միջոց է, դրպանը վերստին կը հարստացնէ...»

Ասենք թէ ձեր ֆելիետոնիստը աւելացնում է, որ այդ իբր թէ «չար լեզուներն» են ասում. այնու ամենայնիւ դա գրպարտութիւն չէ՞, անձնաւորութեան դիպչել չէ՞...

Յունվարի 9-ին հանգուցեալի մարմինը հանդիսաւոր կերպով դուրս բերեցին „Լօնդօն“ հիւրանոցից և դրեցին վանքի մայրեկեղեցին։ Յունվարի 11-ին կատարվեց նրա թաղումը ամենահանդիսաւոր կերպով։ Թաղման ամբողջ ժամանակ, թէ եկեղեցումն և թէ դուրս ներկայ էր Նորին Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Փոխարքան իր երկու որդիներով։ Ոչ թէ միայն հայ հասարակութիւնը, բայց և ամբողջ քաղաքը՝ մարդիկ, կանայք, երեխաներ լցնում էին եկեղեցին, նրա գաւիթը և բոլոր շրջակայ փողոցները։ Ասեղ գցելու տեղ չը կար։ Պատարագիչը սրբազան Գրիգոր եպիսկոպոս Աղափիրեանն էր և Թիֆլիսի հայոց ամբողջ հոգեւորականութիւնը պարտաւորութիւն համարեց վերջին պարտքը տալ քահանայի—որդու—գինուորի յիշատակին։

Թաղմանը ներկայ էին տեղական իշխանութեան ամենաբարձր ներկայացուցիչները, ռուսադաւան հոգեւորականներից ամանք և մահմետական հոգեւորականներից մի քանիսներ։

Եկեղեցուց մինչև գերեզմանը դագաղը տանում էին գեներալներ։ Դա այն հանդիսաւոր րօպէն էր, երբ եկեղեցու զանգակների ձայնը և թնդանօթների թնդիւնը միախառնվում էին զինուորական երաժշտութեան և հոգեւորականների երգեցողութեան հետ։

Հանգուցեալի գերեզմանի վրա դրվեցան երկու պսակներ. մինը քաղաքի կողմից, իսկ միւսը ալաշկերտցի գաղթականների կողմից։

Վերջին պատերազմի մէջ յայտնված ամենանշանաւոր գեներալներից չորսը ամենակարճ ժամանակում մահվան զոհ դարձան։ Նրանք են. Բէհբութ Շելկօվնիկօվ, Յովհաննէս Լօրիս-Մելիքօվ, Յովհաննէս Լազարեվ և ահա այժմ Արշակ Տէր-Ղուկասօվ։ Բայց չը նայելով այդ մեծ կորուստներին, մենք հայերս կարող ենք հաստատապէս յուսալ որ հայոց ազգային հանճարը, որ իր ամեն հասարակական դասակարգերից միշտ ծնեցնում էր ընդունակ զօրապետներին, դարձեալ չի սպառվի և առաջվայ պէս կը շարունակի ընծայել պետութեանը տաղանդաւոր և քաջ զօրապետներին։

Գ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ

Դեկտեմբերի 13-ին 80

Յառաջիկայ 1881 թ. յունվար ամսից սկսվելու է այստեղ վաղուց սպասած հանգանակութիւնը յօգուտ սովեալների։ Պէտք է յուսալ, որ Մօսկվայի հայ հասարակութիւնը իր սովորական ազգասիրութեամբ կը վերաբերվի դէպի այս բարոյական պարտքը և առատ ու զգալի միջոց կը տայ իր թշուառ տաճկահայ եղբայրներին մրցելու այնպիսի մի անագորոյն թշնամու հետ՝ ինչպէս սովն է, որ ահա երկրորդ տարին սպառնում է բնաջինջ անել Վասպուրականի և Տարօնի բնակիչներին։ Պէտք է յուսալ, կրկնում ենք, որ թէ մեծ. Յ. Անանեանցը՝ իր յարգելի բարեկամներով և թէ արժան. հ. Սուրէնեանցը՝ ինչպէս և միշտ—հանգանակութեան սկզբնաւորողը կը լինեն և ոչինչ խնայելու չեն այդ հանգանակութեան յաջողութեանը նպաստելու։

Դուրս եկաւ այստեղ և բաժանվեցաւ անդամներին Թիֆլիսում լինելի Հնագիտական V ժողովի պրօգրամմը և կանոնները։ Ժողովը կը սկսվի 8-ից սեպտեմբերի 1881 թ. և կը տեւէ ոչ աւելի քան երեք շաբաթ։ Սեպտեմբերի 1-ին կը հաւաքվի ժողովի խորհուրդը (совѣтъ съѣзда), Նախապատրաստական յանձնաժողովի անդամներից բաղկացած։—Ժողովի անդամ կարող է լինել իւրաքանչիւր մարդ, որ ցանկութիւն է յայտնել մասնակցելու. ժողովի նիստերին և նախապէս վճարել է 3 ր. 60 կ.։

Այս անձանց կը տրուեն անդամական տոմսեր և առանձին նշաններ, որով նրանք կարող են միշտ մուտք ունենալ ժողովի նիստերին։—Ժողովի մէջ լինելու է հանդէս (выставка) հնագիտական իրեղէնների։ Նիստերի ընթերցմունքը և վիճաբանութիւնները լինելու են միայն ռուսերէն լեզուով. իսկ օտարազգի գիտնականաց ընթերցմունքը կարող է լինել ֆրանսերէն և գերմաներէն, այն էլ դրա համար առանձին նշանակած նիստերին։—Ժողովի պարապմանց պրօգրամմը բաղկանում է 8 բաժնից. 1) Նախնական յիշատակարաններ, 2) կռապաշտական և կլասիքական յիշատակարաններ, 3) քրիստոնէական յիշատակարաններ, 4) մահմետական յիշատակարաններ, 5) արուեստից և ճարտարապետութեան յիշատակարաններ. 6) դրագիտութեան և լեզուի յիշատակարաններ, 7) լեզուագիտութիւն (лингвистика), 8) պատմական աշխարհագրութիւն և ազգաբանութիւն (էտնօգրաֆիա)։

Լսում ենք, որ գալոց տարի մեր գաւառական քաղաքներից մէկում հրատարակվելու է մի մանկավարժական օրագիր. բարի սահաթին լինի. միայն խորհուրդ կը տայինք թերթի խմբագրին զգոյշ լինել այն սխալներից, որոնք մի տարին էլ չը լրացած՝ գերեզման թաղեցին խեղճ «Մանկավարժական թերթը»։ Մի ուրիշ անգամ կաշխատենք «Մշակի» էջերում ցոյց տալ յիշեալ սխալները և այն ուղղութիւնը, որին՝ մեր կարծիքով՝ պէտք է հետևի իւրաքանչիւր օրագիր ուսման և կրթութեան գործին օգտաւէտ ծառայութիւն մատուցանելու համար։

Թիֆլիսի գրքեր հրատարակելու ընկերութիւնը պատրաստում է տպագրելու Մօսկվայում մեր յայտնի բանաստեղծ Գամառ-Քաթիպայի բանաստեղծութիւնները—առանձին գրքով։ Հրատարակութիւնը լինելու է բաւականին չքեղ. տիպը մաքուր, թուղթը գերազանց և գրքի սկզբին հեղինակի պատկերը։ Տպագրվելու է մօտ 3000 օրինակ, ուստի երևի թէ, գրքի գինը կը լինի ձեռնտու, որ շատ հարկաւոր է։ Պէտք է կարծել, որ մեր բանաստեղծի գրքոյկը մեծ տարածութիւն է ունենալու ժողովրդի մէջ, այն բանաստեղծի, որ 25 տարի շարունակ երգում է հայի ցաւերը և նրա իղձերը...

Առաջիկայ հնագիտական ժողովի համար (որ լինելու է Թիֆլիսում) Մօսկվայի համալսարանի երիտասարդ պրօֆէսսօր պ. Միլլէրը՝ ի թիւս այլ աշխատութեանց, պատրաստում է մի ստուար ժողովածու Օսերէն առակների, հէքաթների և այլ զանազան ժողովրդական աւանդութիւնների, որոնց նա հաւաքել է անցեալ ամառ՝ իր Օսէթիա արած ճանապարհորդութեան ժամանակ։ Պ. պրօֆեսսօրը արդէն թարգմանել է նրանց ռուսերէն և պատրաստում է տպելու։—Զարմանալի բան է, որ մինչև այսօր ոչինչ չիմացանք. արդեօք Կովկասի կրթեալ հայ երիտասարդները ունէ՞ն ներկայացնելու եկող հնագիտական ժողովին որ և է աշխատութիւն. արդեօք կա՞ն անձինք, որոնք պարապելիս լինէին ժողովրդական գրականութիւնով և հաւաքէին հէքաթներ, առասպելներ, երգեր և այլն, որոնք մեծ նշանակութիւն կարող են ունենալ հայոց անմիջակ դիցաբանութեան, սակաւ քննած լեզուի ու պատմութեան համար։ Մինչև անգամ—որքան յիշում ենք—ոչ մի մասնագիտական յօդուած դուրս չեկաւ մեր օրագրութեան մէջ այդ առարկայի վերաբերմամբ։ Աններելի անփութութիւն։ Մինչդեռ Թիֆլիսի Հնագիտական ժողովի պրօգրամի 86-որդ հարցը առանձին ուշադրութիւն է դարձնում հայոց ժողովրդական գրականութեան վրա այս խօսքերով. «Հարկաւոր է ժողովել հայոց հէքաթներ, նախապաշարմունքներ, առասպելներ և ամենայն տեսակ ժողովրդական աւանդութիւններ»։— Յայտնի բան է այստեղ խօսքը ուսումնական քննութիւնների ու հետազօտութիւնների վրա չէ. ամենագլխաւորը—նիւթն է. պէտք է նիւթ ժողովել, նիւթ. և որքան շատ, այնքան լաւ։ Ցանկալի էր որ մեր երիտասարդները ուշադրութիւն դարձնէին այս նկատողութեան վրա և աշխատէին ժողովածուներ պատրաստել, որով մեծ ծառայութիւն արած կը լինէին թէ հայոց լեզուի ու պատմութեան ուսումնասիրութեանը և թէ ընդհանրապէս—գիտութեանը։—Իբրև օրինակ այդպիսի ժողովածուի—առ այժմ կարող ենք ցոյց տալ քանքարաւոր Գարեգին վարդ. Սրուանձտեանցի պատուական աշխատութիւններ— «Գրոց ու բրոց» և «Մանանայ»։

Գր. Խ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ստացանք Թիֆլիսի հետևեալ անձինքներից 4 ր. 20 կ. յօգուտ Վասպուրականի սովեալների. Ա. Դուլուխանեանց 1 ր. 20 կ., Փ. Խանտամիրեանց 3 ր.։

—

Թիֆլիսաբնակ պ. Արշակ Պետրոսեան ուղարկել է մեզ 6 ր. 50 կ., որ նա հաւաքել է հետևեալ անձինքներից. Գ. Պետրոսեանց 1 ր., Մ. Կիւրեղեանց 1 ր., Ն. Պապեանց 1 ր., Ոմն 50 կ., Ոմն 50 կ., Ոմն 50 կ., Այվազ Գաւթեանց 50 կ., Ի. Բաջիեվ 50 կ., և ինքն Արշակ Պետրոսեանց 1 ռուբլի։

—

Ստացանք Վաղարշապատից պ. Մ. Տէր-Պետրոսեանցից 10 ռուբլ յօգուտ Վանի սովատանջների, որ նուիրել է Արիստակէս վարդապետ Սեդրակեանց և 5 ռուբլ յօգուտ Միացեալ Ընկերութեան, որ իրան պ. Տէր-Պետրոսեանցի տարեկան վճարն է յօգուտ յիշեալ ընկերութեան։

—

Բաց արէք լրագրիդ № 24։ Կարդացէք «Նալչաքար Դարչօ»-ի նամակը պ. Գ. Արծրունու անձնաւորութեան վերաբերեալ։ Միթէ ուզում էք, որ աւելի կեղտոտ օրինակներ ցոյց տանք լրագրիդ մէջ։

Բաց արէք Լրագրիդ № 11։ Կարդացէք ձեր համամիտ աշխատակից Յ. Վ. Մ—ի հետևեալ խօսքերը։

«...Յարգելի քահանան (Տ. Սարգիս Ա.) հինգ տարուայ ընդհատումից յետոյ՝ միայն անցեալ տարուանից նորից սկսեց շարունակել Վաղարշապատի օրիորդական ուսումնարանում աւարտած մի օրիորդի իբրև վարժուհի հրաւիրելով... (այս կէտերը դրել է ինքն յօդուածագիրը)։ Մեր կարծիքով մինչդեռ հայերը այս դրութեան մէջն ենք, օրիորդ վարժուհի պահելը մի տեսակ յանցանք է (!! Ինչ է ուզում ասել պ. ՅՎՄ. ուզում է արդեօք ասել, որ մինչդեռ հայերի հոգեւորականները անբարոյական անձինք են, մեր հոգեւոր դպրոցներում օրիորդ վարժուհի պահել անկարելի է, թէ ինչ...)։ Լաւ կը լինէր եթէ այդպիսիները ամուսնացած լինէին, որով ազատուած կը լինէին ամբոխի վայր ի վերոյ բամբասանքից։»

Առաջին բամբասողը, օրիորդ վարժուհու պատուի առաջին չօշափողը դուք էք, պ. ՅՎՄ, որ այդ էք ասում. դուք ինքներդ փոքր ինչ վերև կարծես չէք ուզում հաւատալ, որ հ. Տէր-Սարգիսը օրիորդին, իբրև վարժուհի է հրաւիրել և կէտեր էք դնում այդ տեղ....

Դարձեալ փաստեր էք ուզում, պ. Պապաջանեանց.

Բայց՝ զորն ասեմ, կամ զորն խոստովանիմ....

⁂

Ձեզ, պ. Պապաջանեանց, գեղեցիկ պրօգրամ էին տուել Մօսկվայի ինն հայ ուսանողները (№ 1) կամ աւելի ճիշտ է ասել՝ նրանք ենթադրել էին, որ ձեր ուղղութիւնը նրանց ցոյց տուած պրօգրամմային պէտք է համապատասխանէր, բայց... բայց դուք վերջիվերջոյ հասաք այն աստիճանի անամօթութեան, որ հրապարակօրէն խոստովանեցիք թէ՝ ձեզ համար աւելի յարմար է օգուտ քաղել մի գերմանական առածից՝ «Sprechen ist Silber, Sweigen ist Gold» (Ասելն երծաթ է, լռելն ոսկի է) (№ 37)։ Այդ խօսքերին, պ. Պապաջանեան, աւելացրէք նոյնպէս. «Schmeicheln ist Diamant» (Շողոքորթելդիամանտ է), «Նպատակը արդարացնում է միջոցները» և համարձակ ընդունեցէք իբրև լրագրիդ նշանաբան.... Ի հարկէ ձեզ համար շատ յարմար էր լռել և չը շարունակել բացատրել ձեր առաջնորդող յօդուածի միտքը. մենք համաձայն ենք ձեզ հետ, որ ձեզ համար այդ դէպքում լռելն—ոսկի էր։ Դուք եթէ շարունակէիք sprechen, հեշտութեամբ կարող էիք զրկվել ձեզ նոր տարվայ հասանելի 2000 ր. տարեկան ռոճիկից... Ի հարկէ տարեկան 2000 ր. ոսկի է....

Ահա մեր ղեկավարների ուղղութիւնը, ընթերցող, ահա մեր հրապարակախօսները...

Ձեզ, պ. Պապաջանեանց, ասում ենք մենք, ցոյց էր տուած՝ թէ ինչ հարցերով պէտք է զբաղվի մի գաւառական թերթ, իսկ դուք ինչ հարցեր յարուցիք....

Դուք ձեր առաջնորդող յօդուածներում (օր. № 27) մեզ նկարագրեցիք հասարակական գործիչների «սեղմած գլուխները», «երկար քթերը», «խոր աչքերը»...

Մի երկու հարց, որ դուք յարուցել էք լրագրիդ մէջ համարեա ամբողջ տարվայ ընթացքում, վաղուց ծամել էր գաւառացիների համար «Մշակը». վերցրէք օրինակ՝ հացի չտեմարանի հարցը և այլն, մինչև անգամ հոգեւորականներին ռոճիկ նշանակելու հարցը (№ 33), որի համար դուք շնորհակալութիւններ էք ստացել (№ 34)։

⁂

Դուք, պ. Պապաջանեանց, չէք ամաչում հաստատել, որ «Մշակի» աշխատակիցները «Թօկից փախածներ» են (№ 32)։ Ձեր այդ (չը գիտեմ ինչպէս անուանեմ՝ սրութիւնները թէ յիմարութիւնները) «Մեղու Հայաստանին» էլ շատ է հաւանել և ձեզ հետ միասին կրկնում է... Ողորմելիք...

«Մշակի» աշխատակից պ. Դադեանցը ձեզ համար խօ ամենայիմար երեխայ է դարձել....

Պարոն Պապաջանեանց։ Մոռացե՞լ էք արդեօք ձեր այն մասնաւոր նամակը, որ գրել էիք տարուայ սկզբում Մօսկվա պ. Համ. Առաքելեանցին։ Մոռացել է՞ք արդեօք, որ դուք աղաչում էիք «Մշակի» աշխատակիցներին՝ Առաքելեանցին և Դադեանցին աշխատակցել ձեր լրագրին։ Ձեր խօսքերը չէ՞ն արդեօք.

«... Մանաւանդ ձեր (Առաքելեանցի) և Դադեանցի պարտաւորութիւնն է ինձ օգնելու. օգնեցէ՛ք, մենակ եմ...»

Ասացէք, պ. Պապաջանեանց, այս ձեր խօսքերը չէ՞ն։ Պ. Առաքելեանցը ստացած նամակներ ոչնչացնելու սովորութիւն չունի. ես համոզուած եմ, որ եթէ հարկաւորվի նա կարող է իսկականի հետ ծանօթացնել «Մշակի» ընթերցողներին։ Մօսկվայում ես հանդիպել եմ մինչև 7—8 հայ ուսանողների, որոնք անձամբ տեսել են ձեր այդ նամակը, այն ուսանողներն ևս կարող են հաստատել ասածս։

Ուրեմն, պ. Պապաջանեանց, երբ «Մշակի» աշխատակիցները, տեսնելով ձեր լրագրի ուղղութիւնը հէնց առաջին համարից, արհամարհեցին լրագիրդ և ձեր առաջարկութիւնը, որի պատասխանն էր խորին լռութիւն և ապա նրանցից մէկը, պ. Դադեանցը, սկսեց յարձակվել ձեր դէմ, «Պսակ»-դ սկսում է նրան և ուրիշներին յիշոցներ տալ...

Անձնական կիրք չէ՞ դա, ապա ինչ է...

⁂

Վերջացնելով յօդուածս, չենք կարող դարձեալ ներողութիւն չը խնդրել «Մշակի» ընթերցողներից, որ այսքան երկար խօսեցինք «Պսակ»-ի պէս մի լրագրի վրա։ Եթէ «Պսակ»-ը կէտ առ կէտ քննելու լինէինք, շատ և շատ անգամ աւելի պէտք է գրէինք. քան թէ ինքն «Պսակն» է։

Մենք ոչինչ չասեցինք «Պսակի» մէջ տպած երկար յօդուածի մասին «Երևանի նահանգի բուսականութիւնը», որը դեռ շարունակվում է։ *) Այսքան միայն կասենք, որ այդ տեսակ գրուածքների տեղը չէ մի շաբաթական գաւառական փոքրիկ լրագիր։ Այդպիսի աշխատութիւնները ցանկալի է տեսնել առանձին գրքով տպագրած։

Ոչինչ չասեցինք նոյնպէս մի-երկու փոքրիկ չնչին և աննշան պատկերների մասին։

Ահա, ընթերցող, մեր գաւառական մամուլը...

Դառնալով դէպի պ. Վ. Պապաջանեանցը, աւելորդ չենք համարում նկատել նրան, որ հայ հասարակութիւնը փոքր ի շատէ զարգացել է, որ նա չէ կարող չը զգուել այդ տեսակ լրագրներից։ Այդպիսի լրագրի հրատարակութիւնը նրա անպատուութիւնն է...

—

Ես խօսեցի ամեն մի քայլափոխում նոյն իսկ «Պսակի» վրա հիմնվելով, բայց համոզված եմ, որ «Պսակ»-ի յիշոցներից ազատ մնալու չեմ։ Ես կը լռեմ և երկրորդ տարվայ վերջը, եթէ թէ ես և թէ «Պսակ»-ը կենդանի կը մնանք, դարձեալ մի հայեացք կը ձգեմ «Պսակ» լրագրի երկրորդ ամբողջ տարուայ հրատարակութեան վրա։

Մօսկվ. դեկտ. 80 — Միրզա

*) Այդ յօդուածը արդէն վերջացած է № 38-ում։ Երևի, պ. յօդուածագիրը չէր ստացել այդ համարը յօդուած գրելու ժամանակ։

Ծան. Խմբ.

ԱՂՆԱԽԻՑ մեզ գրում են. «Եկեղեցիները բա-լարովին ուշադրութիւն չեն դարձնում փողոց-ների մաքրութեան ու լուսաւորութեան վրա: փողոցները մեր մօտ [illegible] և ցե-խոտ են, [illegible] նրանցով անցնել. թէև մեր [illegible] օգնական պ. Զաքարեանի [illegible] մի քանի լապտերներ, բայց երկար կեանք չունեցան այդ լապտերները և չը գիտենք ինչ պատճառով այլ ևս չեն վառվում»:

—

[illegible], պ. Պեկլեմոնեանց ուղար-կեց 2 րուբլ յօգուտ Միացեալ Ընկերութեան:

—

Մոսկվայից մի պարոն խնդրում է մեզ յայտ-նել, որ յանձն է առել թարգմանել հայերէն լե-զուով Լէսսինգի «Միննա ֆոն Բառնհելմ» կոմե-դիան:

—

ՇՈՒՇԻՑ մեզ գրում են որ [illegible] պ. Մամի-կոնեանցի, Ղարաբաղի հոգևոր դպրոցը լաւ [illegible] մէջ է, [illegible] 20-ին Շուշու [illegible] դիտեր ժամը 12-ին:

—

ՑԱՔԱԹԱԼԻՑ մեզ հաղորդում են հետևեալ անցքի մասին, որ [illegible] մեր կովկասի [illegible] վերջին օրերում մի [illegible] 20 տարե-կան հայ երիտասարդ գնում է Նուխի և ա-նոնց ծանօթանալով մի 15 տարեկան հայ աղջկայ հետ, փախցնում է նրան Նուխուց: Այդ [illegible] աղջկայ ազգականները [illegible] և երիտասարդին և նրան [illegible] ու նրանից 200 րուբլ փող առնելով յետոյ, [illegible] աղջկայ [illegible]:

—

Ստացանք ՄՈՍԿՎԱՅԻՑ 3 րուբլ պ. Մ. Մա-[illegible] յօգուտ Վանի սովեալների, [illegible]:

—

ՍԱԼՆԱՆԻՑ մեզ գրում են. «[illegible]-սութեան բաժինները նոր կանոնադրութեան հա-մաձայն զանազան կապալառուների ձեռն անց-նելով, կովկասեան բոլոր բնակիչները մեծ յոյս ունէին թէ ձկնեղէնը սաստիկ կէժանանայ: Բայց մենք հակառակն ենք տեսնում. թէև ձուկը ա-ռատապէս է որսվում, բայց նախորդ կապալա-ռուների ժամանակներից ձուկը այժմս 20 կամ 25% թանգ գնով է վաճառվում:»

—

ԲԱԳՈՒԻ «Մարդասիրական Ընկերութեան» խորհուրդը խնդրում է մեզ յայտնել, որ յուն-վարի 27-ին ներկայ 1881 թւի լինելու է ընկե-րութեան ընդհանուր ժողով, համաձայն ընկերու-թեան կանոնադրութեան 26 յօդուածի:

—

Պ. Մկրտիչ Խանտամիրեանց ուղարկել է մեզ Մոսկվայից 30 րուբլ յօգուտ Միացեալ Ընկերու-թեան, որ նուիրել է պ. Աւետիք Զառաֆեանց և 20 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների մի ան-յայտ անձից նուիրած:

—

Նորերումս աւարտվեցաւ ԹԻՖԼԻՍԻ Միջի-փողոցում գտնված շինութիւնը, որ պատկանում է Վասպուրականի հայոց վանքերին: Այդ շինու-թիւնը կապալով է տրվում: Ցանկացողները կա-րող են դիմել պ. Կարապետ Մութաֆեանի գը-րասենեակը, որ գտնվում է Շաղինօվի քարվան-սարայում:

—

Հրատարակվեցան «Судебныя Порядки» իրա-ւաբանական շաբաթաթերթի առաջին երկու հա-մարները: Այդ հրատարակութեան խմբագիրը պ. Կարաբէկօվն է:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Յայտնի է, որ Ֆրանս-գերմանական պա-տերազմի վերջանալուց յետոյ Փարիզի մէջ իւրաքանչիւր տարի ծննդեան տօն են կա-տարում յօգուտ Էլզասցի երեխաների: Այս տարի նոյնպէս կատարվեցաւ այդ տօնը, ո-րին ներկայ էին Ֆրանսիական առաջին մի-նիստր Ժիւլ Ֆերրի և Գամբետտա, որոնց այդպիսի վարմունքը շատ վատ տպաւորու-թիւն է գործել Բերլինի պաշտօնական շըր-ջանների մէջ:

Այդ մասին լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալը: Ֆրանսիական դեսպանը Բերլինում, կոմս Սեն-Վալիէ հեռագրել է իր կառավարութեանը, որ Ֆրանսիական ա-ռաջին մինիստրի և Գամբետտայի ներկա-յութիւնը յիշեալ տօնին Բերլինի մէջ մեկ-նում են իբրև Գերմանիայի դէմ ուղղված թշնամական մի ցոյց, որ յարաբերութիւն ունի Գամբետտայից՝ Շերբուրի մէջ և ըՍ-պիւլլերից՝ Լիօնի մէջ արտասանած ճառերի հետ:

Նորութիւն չէ այն իրողութիւնը, որ գերմանական կառավարութիւնը առանձին ուշադրութիւն է դարձնում այն ամեն բա-նի վրա, ինչ որ պատահում է Ֆրանսիայի մէջ: Այդ բանի հետ Եւրոպան վաղուց հաշտվել է և միշտ ծիծաղում է այն ան-հանգստութեան վրա, որ տիրում է Բերլի-նի մէջ, երբ փոքր ի շատէ յայտնի մի Ֆրանսիացի ամենաքաղաքավարի կերպով նկատում է, թէ նա առանձին ուրախու-թիւն չէ զգում Էլզաս-Լոտարինգեան կոր-ցնելու պատճառով: Գերմանական պաշտօ-նական լրագիրների կատաղի յարձակմունք-ները այդպիսի անմեղ և բնական նկատո-ղութիւնների վրա ոչ ոքի չէ զարմացնում: Ամենքը հաշտվել են նոյնպէս և այն իրո-ղութեան հետ, որ գերմանական մինիստր-ները, երբ կամենում են աւելացնել պատե-րազմական մինիստրի բիւջէտի քանակու-թիւնը, անդադար մատնացոյց են լինում Ֆրանսիայի թշնամական դիտաւորութիւն-ների վրա:

Այս անգամի նկատողութիւնը ապացու-ցանում է, որ գերմանական կառավարու-թիւնը վերին աստիճանի երկչոտ է դար-ձել: Մինիստրների և պատգամաւորների ժողովի նախագահների անմեղ ներկայու-թիւնը մանկական տօնին առիթ է տալիս գերմանական կառավարութեանը նկատո-ղութիւն անել, կամ աւելի լաւ է ասել՝ խրատել դրացի և բարեկամ կառավարու-թեանը: Անկասկած Ֆրանսիական դեսպանը իր կողմից չէ արել այդ հաղորդութիւնը, այլ նրան յանձնել է իշխան Բիսմարկ յայ-տնել Ֆրանսիական արտաքին գործերի մի-նիստրին, որ նա չէ ցանկանում տեսնել այդպիսի ա ն կ ա ր գ ո ւ թ ի ւ ն ն ե ր ի կրկնվելը:

Մինչև այժմ գերմանական կառավարու-թիւնը չէր համարձակվում այդպիսի յանդգ-նութեամբ վարվել Ֆրանսիայի հետ: Մին-չև այժմ Ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստրները, ինչ կուսակցութեան էլ նը-րանք պատկանէին, կարողանում էին ի-րանց արժանաւորութիւնը այնպէս պաշտ-պանել, որ իշխան Բիսմարկ իրան թոյլ չէր տալիս ուղղակի դ ի պ լ օ մ ա տ ի կ ա ն խ ր ա տ ն ե ր տալ նրանց: Միայն Բարտե-լեմի-Սենտ-Իլէրին վիճակվեցաւ այդպիսի ստորութեանը հասցնել իր հայրենիքը, ո-րովհետև նա անդադար շողոքորթում էր Գերմանիային և աշխատում էր նրա կամքը կատարել:

Շատ հետաքրքիր է իմանալ, թէ որքան ժամանակ կը մնան իրանց պաշտօնների մէջ թէ Ֆրանսիական դեսպանը, որ հա-մաձայնեցաւ կատարել Բիսմարկի յանձնա-րարութիւնը և թէ արտաքին գործերի մի-նիստրը, որ այդպիսի ստորութեան հաս-ցրեց իր հայրենիքը:

—

ԲՕԵՐՆԵՐԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

—

Մի քանի ժամանակից հեռագիրը լուրեր է հաղորդում բօէրների ապստամբութեան մասին: Գործի հետ ծանօթանալու համար հետաքրքիր են հետևեալ պատմական տե-ղեկութիւնները, որոնց մենք քաղում ենք լրագիրներից:

1602 Թ. հօլանդական օստինդիական ընկերութիւնը մի գաղթականութիւն հիմ-նեց Բարեյուսոյ հրուանդանի վրա: Մինչև 1795 Թ. հօլանդացիները խաղաղ ապրում էին իրանց գաղթականութեան մէջ, երբ անգլիացիները այդ գաղթականութեանը տիրելու համար օգուտ քաղեցին Ֆրան-սիական յեղափոխութիւնից առաջացած պատերազմներից: 1815 Թ. Կապի գաղթա-կանութիւնը պաշտօնապէս Անգլիային յանձ-նվեցաւ: Այդ ժամանակից անհաշտ թշնա-մութիւն է սկսվում մի կողմից անգլիացի-ների և միւս կողմից տեղացի հօլանդացի-ների՝ բօէրների մէջ: Այդ թշնամութեան պատճառը ոչ թէ միայն անգլիական խսա-կան և նուաճող քաղաքականութիւնն է, այլ և գաղթական հօլանդացիների ան-կախ ոգին: Անգլիացիները անկարող եղան ենթարկել գաղթականներին իրանց հարս-տահարող քաղաքականութեանը և նրանք հեռանում էին իրանց տեղերից:

1837 Թ. բօէրները ծախեցին իրանց հողերը Կապի նահանգի մէջ և գաղթեցին դէպի հիւսիս, ուրեղ նրանք հիմնեցին Նատալի գաղթականութիւնը:

5,000 գաղթական բօէրները իրանց ան-խոնջ աշխատանքներով իրանց նոր հայրե-նիքը հարստութեան աղբիւր և լաւ կազ-մակերպված պետութիւն դարձրին: Անգլիա-ցիները այդ նահանգն էլ գրաւեցին, իսկ բնակիչների մի մասը ջարդվեցաւ պատերազ-մի մէջ, միւս մասը դարձեալ չը հպատակվեցաւ և գաղթելով դէպի հիւսիս կազմեց Օրան-ժեան հանրապետութիւնը: 1848 Թ. անգ-լիացիները այդ տեղն էլ գրաւեցին և բնա-կիչներից շատերին ջարդեցին:

Այս անգամ էլ բօէրները չը կամեցան ճանաչել իրանց անհաշտ թշնամիների իշ-խանութիւնը և դարձեալ դէպի հիւսիս գաղթելով, հիմնեցին Տրանսվաալի հանրա-պետութիւնը, 1852 Թ. նրան անկախ յայտնեցին, իսկ 1858 Թ. սահմանադրու-թիւն հրատարակեցին, որ ապահովում էր բօէրների նոր հայրենիքի խաղաղ և կա-նոնաւոր զարգացումը:

Տրանսվաալի հանրապետութիւնը Պրու-սայի չափ տեղ էր բռնում, ունէր 40,000 հօլանդացի, 275,000 տեղացի բնակիչներ: 1872 Թուին անգլիացիները նորից խառն-վեցան բօէրների գործի մէջ: 1877 Թ. Լօնդօն ուղարկված Տրանսվաալի պատգա-մաւորները սիրալիր ընդունելութիւն գտան անգլիական կառավարութենից, բայց նոյն Թուին լօրդ Բիկօնսֆիլդ յայտնեց, որ այդ հանրապետութիւնը Անգլիայի հետ միա-ցած է: Այժմ այդ տեղ ապստամբութիւն է ծագել:

Այս անգամ բօէրները այլ ևս չը կամե-ցան գաղթել և ամեն ջանքերով աշխա-տում են ձեռք բերել իրանց անկախու-թիւնը: Ստացված հեռագիրներից երևում է, որ նրանք հասնում են իրանց նպատա-կին, քանի որ անգլիական զօրքերը ջարդ-ված են, Տրանսվաալի մայրաքաղաքը և ամբողջ երկիրը բօէրների ձեռքին են.

Գլադստոնի դրութիւնը չափազանց դը-ժուար է: Նա երբէք չէ հաւանել լօրդ Բիկօնսֆիլդի նուաճող քաղաքականու-թիւնը, իսկ այժմ Գլադստոն ստիպված է անգլիական զէնքի պատիւը վերականգ-նել հարաւային Աֆրիկայի մէջ, որպէս զի Անգլիան չը կորցնի այնտեղ իր հեղինա-կութիւնը և նրա հետ իր բոլոր կալուած-ները: Մի և նոյն ժամանակ Գլադստոն 1877 Թ. իր ճոխ ճառերով դատապարտում էր պահպանողական մինիստրութեան քաղա-քականութիւնը Տրանսվաալի վերաբերու-թեամբ: Այժմեան առաջին մինիստրը հը-րապարակաւ յայտնում էր իր համակրու-թիւնը Հօլանդիայի ինտելեգենցիային, որ աղաղակում էր, թէ Անգլիան յանցանք գործեց բարոյականութեան և բնութեան օրէնքների և միջազգային իրաւունքների դէմ:

Բացի այդ 1877 և 1878 Թուական-ներին Գլադստոն ապացուցանում էր, որ Տրանսվաալի դէմ գործած բռնութիւնը ա-ռիթ կը տայ նոր անկարգութիւններին, ապստամբութեանը և բռնութիւններին: Այդ գուշակութիւններն էլ արդարացան:

Այդ բոլոր անցքերի պատճառը Բիկօնս-ֆիլդի քաղաքականութիւնն է, որի յաջոր-դը, չը նայելով իր համոզմունքներին և հակումներին, պէտք է չը կարողանայ փո-խել այդ քաղաքականութիւնը, պէտք է ստիպված լինի շարունակել պատերազմը անգլիական զէնքի պատիւը պաշտպանելու համար և որպէս զի միւս գաղթականու-թիւններն էլ չապստամբվեն և չանջատվեն Անգլիայից: Որքան էլ ազատամիտ լինի անգլիական կառավարութիւնը, նա անկա-րող է ներել իր զօրքերի յաղթվելը բօէր-ներից: Անգլիական զէնքի պատիւը ամեն բանից բարձր է դասվում:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԿԱՏԱՐՈ, 9 յունվարի: Գիշերը կայծակ ընկաւ չէրնօգորիական վառօդի պահեստի մէջ: Անտիվարիի մէջ մի քանի տներ քանդ-ված են, 20 մարդ վնասվեցան:

ՓԱՐԻԶ, 9 յունվարի: Նորից ընտրված են նախագահներ սենատի համար Լէօն Սէ և պատգամաւորների ժողովի համար Գամ-բետտա: Գինեվաճառների առևտրական դատարանի բանկետի ժամանակ Գամբետ-տա ի միջի այլոց ասաց. Սանդծենք մի այնպիսի ժողովուրդ, որ աւելի զօրեղ և պտղատու լինի ամեն տեսակ թագաւորա-կան ցեղից: Պատգամաւորների ժողովի նիս-տի ժամանակ Գամբետտա շնորհակալու-թիւն յայտնեց իրան նորից նախագահ ընտ-րելու համար և յիշեց այն բոլոր գոր-ծերը, ինչ որ կատարել է պատգամաւոր-ների ժողովը և ինչ որ պէտք է կատարէ: Պատգամաւորների ժողովը չի ընդհատի իր նիստերը մինչև կատարեալ ազատութիւն չի տայ մամուլին, մինչև չի հաստատի ժողովների իրաւունքը: Պատգամաւորների ժողովը կատարում է իր պարտականու-թիւնը խաղաղ ժամանակ, որին վտանգ չէ սպառնում և որի պահպանութեան համար գրաւական է հանրապետական կառավա-րութեան ոգին: Երբ իր աշխատանքը կը վերջացնէ, պատգամաւորների ժողովը հա-ւատարմութեամբ կը ներկայանայ ընդհա-նուր ձայնատուութեանը: Հարկաւոր է, վեր-ջացնում է իր խօսքը Գամբետտան, հան-րապետութիւնը շրջապատել ազատ հիմ-նարկութիւններով: Սենատի մէջ Լէօն Սէ շնորհակալութիւն յայտնեց իրան նորից նախագահ ընտրելու համար: Վկայում է, որ երկրի մէջ ազատ քննադատութիւն է տիրում, որ օրից օր նա աւելի սիրելի է դառ-նում ժողովուրդին, յոյս է յայտնում, որ սենատը անկողմնապահ կը լինի քննվելի մեծ հարցերը արդարացի կերպով վճռելու համար: Սենատը սիրում է առաջադիմու-թիւն և կարող է նրան չափաւորել Ֆրան-սիական հասարակութեան դրութեան հա-մեմատ:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԻՆՉ Է ՊԱՏՃԱՌԸ ՈՐ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՄԱԳԱԶԻՆԸ ծախում է այժմ այնքան մեծ քանակութեամբ թէյ և այլ ապրանքներ: Որովհետև այդ մագազինը ստանում է թէյ ուղղակի պլանտատորներից, առնում է բոլոր ապրանքները ուղղակի գործարաններից և բաւականանում է փոքր շահով: Այստեղ կայ սովորաբար 50,000 ֆունտ թէյ առաջին տեսակի, կակաօ և շօկոլադ-ֆրայ, և կոնֆեկտներ 25% աւելի էժան, քան թէ ամէն տեղ, անկողիններ, հրացաններ, րէ-վօլվէրներ, կողպէքներ, մատուցարաններ, ամաններ, դանակներ, դգալներ, թէյամաններ, բաժակներ, թամքեր, գուլպաներ կանանց և տղամարդկանց, թաշկինակներ, մակինտոշներ, կալենկօր, թուղթ, մատիտներ, տետրակներ, գրիչներ ամէն ձեռքի համար և այլն, 20 մինչև 40% աւելի էժան քան թէ ուրիշ տեղ: Արծրունու մուրաբա գալլերէում. 100—29

МИ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ, որ հաստատ գիտէ ՀԱՇՈՒԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ (Двойная итальянская бухгалтерія) կամենում է տեղ ունենալ բանկերում: Հասցէն թողնել «Մշակի» խմբագրատանը: 1—4

VICHY
Складъ въ ПАРИЖѢ, 22, бульваръ Монтмартръ.
PASTILLES DIGESTIVES, приготовленныя въ Виши изъ солей, добываемыхъ изъ особенныхъ источниковъ, весьма пріятны на вкусъ и хорошо дѣйствуютъ противъ тошноты и трудного пищеваренія.
SELS DE VICHY POUR BAINS. Одинъ свертокъ для ванны лицамъ, не могущимъ лечиться въ Виши.
Во избѣжаніе подделки, требовать на всѣхъ марку. Компаніи.
Թիֆլիսում Ցուրինօյի մօտ

Անգլիական խանութի մէջ ծախվում են ԲԷՎՕԼՎԷՐՆԵՐ, որոնցով մի անգամից կարելի է 20 ԱՆԳԱՄ ԶԱՐԿԵԼ, իւրաքանչիւր ատրճանակ 1 ր. 50 կ.: Կան և նոյն տեղը ամէն տեսակ անգլիական գէնք միւս տեղերից 30% էժան: Արծրունու գալլերէյ: 4—12

Տ. Թադէոսի և օր. Սօնա ՓԱՆՈՍԵԱՆՆԵՐԸ յայտնելով առաջինը իր ամուսնի, իսկ երկրորդը իր հօր ԱՍՏՈՒՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ մասին, խնդրում են հանգուցեալի ծանօթներին և բարեկամներին ներկայ գտնուել ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻՆ: Հանգուցեալին տանելու են Հավլաբարի ՇԱՄՔՈՐԵՑՈՑ եկեղեցին իր ՍԵՓԱԿԱՆ ՏԱՆԻՑ № 17 յունվարի 13-ին, առաւօտեան 10 ժամին: 1—1

Թիֆլիսի Միջի-Փողոցում գտնվող ՇԻՆՈՒԹԻՒՆԸ, որ նորերումս վերանորոգվեցաւ և որ պատկանում է ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ հայոց վանքերին, ցանկացողներին ԿԱՊԱԼՈՎ է տրվում: Դիմել պ. Կարապետ ՄՈՒԹԱՖԵԱՆԻ գրասենեակը, Շաղինօվի քարվանսարայ: 1—5

Այսօր պատիւ ունիմ ՅԱՅՏՆԵԼ ՏՖԽԻՍԻ հասարակութեան, որ ես օրիորդ մանկիք եմ ԿԱԳԱԼՈՎ ՏԱԼՈՒ մեծ Բ ա գ ր ա տ ի ո ն ա կ ա ն փողոցում Երևանեան կրպակների № 33 բաժնից նոյն փողոց և փերուշանների(?) իր շրջանը չափնիրով, որոնք պատահում են Մողնւոյ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ: Ցանկացողները կարող են դիմել ինձ մօտ ՍՈՒՐԲ ԳԱՅԱՆԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԸ ամեն օր 9 ժամից առաւօտեան մինչև 10 ժամն և իմանալ պայմանները:

Երևանեան Մողնւոյ սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ Ն. Խաչատրեանց 7—7

Դուրս եկաւ մամուլի տակից Ծրագիր և ժամանակագրական աղիւսակ ընդհանուր և ազգային պատմութեանց: Սա օժանդակիչ ձեռնարկ է ուսուցիչներին դասաւանդութեան և աշակերտներին կրկնութեան համար: Ծախվում է Տփխիսում Կենտրոնական և Նովիկսեան գրավաճառանոցներում: գինը 40 կոպ. գումարով առնողներին զիջումն կը լինի: Ցանկացողները կարող են գրել և Երևան աշխատասիրողներին այսպէս, Эривань. Симеонеянцу или Мельянцу. Въ женское училище св. Гаянэ. 2—2

Մամուլի տակն է, շուտով լոյս կը տեսնի և կուղարկուի իր բաժանորդներին „Մատաղ Փիզիկական և բարոյական ինքնակրթութիւն“ գիրքը. Հեղ. Ջօն Ստիւարտ Բլէկկիի, Թարգմ. Գրիգոր Շահբուզաղեանի: 2—3

ԼՐԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ
ԳՐԱՍԵՆԵԱԿՈՒՄ
Վ. ՇԱՀԱՎԵՐԴԵԱՆԻ
ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

(Գօլովինեան Պրօսպեկտ, Ալէքսանդրեան այգու մօտ)

Բաժանորդագրվում են, թէ տեղական, թէ ռուսաց և թէ արտասահմանեան պարբերական բոլոր հրատարակութիւններին, նոյն իսկ խմբագրատանց յայտնած գներով: Գաւառ տեղերից թող բարեհաճեն դիմել հետևեալ հասցէով.

Въ Тифлисъ, въ газетное агентство В. Шавердова. 30—21

ԹԻՖԼԻՍԻ ՋՐԱՆՆԵՐԻ ՊՈՇԼԻՆԵՆ ՀԱՒԱՔՈՂ
ԿԱՊԱԼԱՌՈՒՆԵՐԸ

Խնդրում են ջրատէրերից մինչև 1-ն փետրվարի այս 1881 ամի հօգուտ ջրանների պօշլինեն վճարելու և վերցնելու ապահովագիր, որով կը ստանան Թիֆլիսում ջր պահելու իրաւունքը այս 1881 թւում:

Այն անձինք, որոնք մեր խորհուրդը կատարած չեն լինի վերոյիշեալ ժամանակամիջոցում, կը վճարեն տուգանք պօշլինի չորրորդ մասը նաև այդպիսիներին կապալառուները գործակատարները կը բանեն և կը ներկայացնեն քաղաքական կառավարութեանը հարկ եղած տնօրէնութեան համար:

Կապալառուների գրասենեակը Սաղում, պ. Միրզոյեանի նոր շինութիւնումն է: Գրասենեակը բաց է առաւօտեան 8-ից մինչև 4 ժամը ճաշից յետոյ:

1—3

Մինչև այժմ չեղած ԵԿՆԵՂԻ ԻՒՂ ԲԺԻՇԿ ՀՈՒՏՔԻ, որ կատարելագործված է բժիշկ ՄԱՎՐԻԿԻ ԴԻՑԵԻՑ: Առաջարկում է ամէն տեսակ ԹՈՒԼՈՒԹԻՒՆ, եթէ նա ցնցման չէ: ԵՐԵՔ ՐՈՒԲԼ բուտուլկայից յետոյ ուղարկվում է ՄԻ ՇԻՇ այդ իւղից, մանրամասն ԽՐԱՏՆԵՐՈՎ գործածութեան մասին: Այդ իւղը կարելի է ստանալ Պետերբուրգի բոլոր ԴԵՂԱՏՈՒՆՆԵՐԻՑ և Ալէքսանդր ՎԻՆՑԵԼԻՑ, Կազանսկայա փողոց № 3: 8—50

ԼՈՒՐՋ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ԹԵՐԹ
ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

(1—2 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻՑ ԲԱՂԿԱՑԱԾ)

Կը հրատարակվի 1881 թուից Երևանում աշխատակցութեամբ պ. պ. բժիշկների՝ Արտէմ Խմնիչ Յովհաննիսեան, Աւետիք Բաբայեան, Գրիգոր Տէր-Գրիգորեան, Մարտիրոս Քալանթարեան, Արմենակ Շահազիզեան, Քոչարեան, Բագրատ Նաւասարդեան, և հետևեալ ծրագրով՝

I Պետական կարգադրութիւնները ժողովրդի առողջութեան վերաբերութեամբ.

II Առողջապահական յօդուածներ աշխարհիկ ոճով. ժողովրդի առողջապահական պայմանները. բժշկական արհեստը ժողովրդի մէջ. բժշկականութիւնը ժողովրդականացրած.

III Բժշկական մատենախօսութիւն.

IV Խառն լուրեր. Յայտարարութիւններ.

Տարեկան գինն է 3 մանէթ կանխիկ վճարելի

Խմբագիր հրատարակիչ
Երևանայ քաղաքային բժիշկ
ԼԵՒՈՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՑ

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Կուկիայում, Միխայլովեան փողոցի վրայ, Հախվերդովեան տանը: Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր առաւօտեան ժամի 9—11. Նեասարդեան—խիրուրգիական և վեներական (սիֆիլիտական) հ., Բուգիովսկի—կանանց և ներքին հ., ժամի 11—1: Լունկևիչ—աչքերի, վեներական և կաշւոյ հ., Շահնազարեանց—ներքին հ. ժամի 5—7. Պավլօվսկի—Ջղային, հոգեկան և ներքին հ., Առաքելեան—ներքին հ., Ցարեան—ատամի հիւանդութիւն առաւօտեան ժամի 9—11. Հակով—երեխայոց հ., ժամի 7—8—բողոքիչների բժշկական խորհուրդ (консультація): Ներքիայեան բժիշկ երեկոյեան ժամի 9-ից մինչև առաւօտեան ժամի 7-ը: Ընդունվում են և գիշերօթիկ հիւանդներ:

Վարձ երեկեան հիւանդներից ցերեկը—50 կ., գիշեր 1 ր.: Աղքատներին ձրի բժշկական խորհուրդ և դեղ:

Հիւանդանոցումը բնակվում է բժիշկ Նեասարդեան:

„ՓԱՐՈՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ“ պատկերազարդ հանդէսի 1881 ամի առաջին տետրն հրատարակվեցաւ և ուղարկվեցաւ պատուելի բաժանորդաց: Տետրս բովանդակում է իր մէջ տանեհինգ յօդուածներ և նոյնչափ պատկերներ, յորոց եօթն նկարված և փորագրված են յատուկ մեր հանդէսի համար:

„Փարոսն“ կը հրատարակվի ի 1881 ամի երկու ամսոն մէկ անգամ: Տարեկան գինն է 5 րուբլի:

Հրատարակիչ Սոփիա Սաերեանց

Բացվում է Թարմ ՍԵՐՄՆԵՐԻ դէպօ (պահեստ) Շաղինօվի քարվանսարայում № 19, Բաղադխանայի հանդէպ: Օտարաքաղաքացիք կարող են գրել նոյն հասցէով: 1—10

VICHY
PARIS, 22, boulevard Montmartre.
GRANDE-GRILLE. Отъ лимфатическаго расположенія, дурнаго пищеваренія, засоренія печени и селезёнки, завала, каменной болѣзни и проч.
HOPITAL. Отъ труднаго пищеваренія, тяжести желудка, потери аппетита, боли въ желудкѣ.
CELESTINS. Отъ боли въ поясницѣ, мочеваго пузыря, каменной болѣзни, подагры, потери аппетита.
HAUTERIVE. Отъ боли въ поясницѣ, мочеваго пузыря, каменной болѣзни, подагры, потери аппетита.
ТРЕБОВАТЬ названіе источника на коробкѣ.
Թիֆլիսում Ցուրինօյի մօտ

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 12 Января 1881 года.

Типографія Главн. Управ. Намѣстн. Кавказск.